

BALASSA PÉTER

A Szekszárdi misétől a makacs csárdásig

A *Szekszárdi mise* című hosszabb elbeszélés Baka István költészetéhez méltó epikai mű. Költői erő, sors-érzékelés, szenvedélyes látásmód és nagyszabásúan, helyenként freskószerűen tagolt történetmondás jellemzi. Formátumát, nagy erejét ugyanakkor a magyar 1848 és az 1896-os millennium közötti történelmi időt átfogó korszaknak egy névtelen vidéki karnagy individuálisan tömörített életútján keresztül megjelenített magyarság-problematikája adja. Véleményem szerint kortárs magyar prózáinkban – egyre ritkuló rokonsági körben – Mészöly Miklós késői hosszútörténetei közelében jár, a „még egyszer, utoljára” fölvetett és művészileg maradéktalanul és eredetien megformált magyar sorsprobléma érvényes bemutatása révén. Az érvényesség és hozzánk szólás esztétikai jelenidejűségét képes megteremteni Baka István novellája, ebben (is) áll jelentősége és jelentése.

Írása végén pedig eljut a *késői* Liszt Ferenc tragikusan, dacosan modern-magyar (és nem nótákon vagy cigányzenén alapuló) zongoradarabjainak kongeniális megérintéséig, szóba hozásáig, pusztán a kispikái poétika módszerei által. „A pianínó most olyan hangon szólalt meg, mint a legjobb bécsi vagy párizsi hangversenyzongorák, és a zene, ami áradt belőle, mélységesen felkavarta és zavarba hozta Séner Jánost. Sarkantyúpengés volt ez is, igen, mint a korábbi magyaros Liszt-kompozíciók, de most mintha egy csontváz lábán pengett volna a sarkantyú, csontok zörgése és rekedt hörgések keveredtek beléje. Séner a pákozdi csataterén feküdt magatehetetlenül a hideg, szeptember végi éjszakában, s erőtlen hangon hívogatta a sebesültvivőket... Combtovígg elszibbadt lába egy lötetem alá szorult, s hiába próbálta kiszabadítani, csak sebesült vállá sajdult meg minden mozdulatától. S a távolból egyre szálltak feléje a szilaj énekek, sikolyok, kurjongatások, tánc közben összecsendülő kardok, sarkantyúpengések hangjai...” Az ezen a ponton megsejtetett késői stílus, amelybe a magyarul nem beszélő, végig hontalan nagy magyar zeneszerző beavatja a főszereplőt, egy kísérteties éjféli beszélgetés során – a Bódy Gábor Amerikai anizsából (ebből a Bakaéval kísértetiesen öszszecsengő, jelentős, hetvenes évek közepi magyar filmből) ismerős kompozíciók: a *Magyar történelmi arcképek*, a *Csárdás*, a *Csárdás obstiné (Makacs csárdás)*, a *Csárdás macabre* és az őket körülvevő, az atonalitás felé mozgó kis zongoradarabok hiteles, vérfa-gyaszító, magyaros metrumot is visszhangzó s majd csak Bartók által fölfedezett és továbbfejlesztett halálzenéje, világa. A novella íve így mintegy „fölemeli” Séner Jánost, a „közmagyart” a nemzeti és európai modernitás drámájához. A kicsi élet és a nagy sors esztétikai-etikai találkozásában relativizálódnak az életértékek méretei és dimenziói, Séner – Liszt méltó vitapartnerévé válik. Amikor Liszt, a „kicsinységről” azt mondja, hogy „az ön emberi nagyságát éppen az bizonyítja, hogy végül is mindezen sikerült túltennie magát”, akkor „Séner izgalomba jött, és most már teljesen gátlástalanul vágott Liszt szavába. – Abbé úr, ha már szóba hozta kérem, mondja meg nekem: az én sorsom valóban csak a csekélyebb tehetségem miatti alakult másként, mint az öné? S nem azért, mert én mindenekelőtt magyar voltam?” Itt kezdődik a kicsi és a nagy közötti különbség felülmúlása a mindkettőjük életét *egyaránt* hitelesítő, érvényesnek tekintő epikai jóvátétel és igazságszolgáltatás egy nagy öszszecsapáson keresztül, amelyben

Séner Liszt „ünnepi” magyarságát póznak nyilvánítja, nemzetköziségét leereszkedésnek hozzánk, amellyel csak „önáltatásunkat szolgálta”. Baka tolla tévedhetetlenül pontos: miközben szemére veti Lisztnek a magyarsághoz fűződő látogatói viszonyát, nem az identitását vagy idegenségét emeli ki, hanem éppen azt, hogy a magyar torzulásokat igenelte és erősítette jelenlétével és magatartásával. Liszt felől pedig megrendítő vallo-más érkezik válaszként minderre, amelyben megvallja, hogy mindig *itt* szeretett volna otthon lenni, Nyugaton sosem érhetette el ezt, miközben az öreg Lisztet már idehaza is a háta mögött kinevették hálás hódoló. Két megroppant, kiábrándult és keserű öregember vitázik itt – egy közös igazsáért és nem ki-ki maga üdvéért. Ez a novella igazságtörténéseinek bravúrja: „önnek... nem kell bánkódnia, mert cserébe önnek megadott az, ami nekem soha – az, hogy egy nemzet fia lehetett. Ön otthon érezhette magát e hazában...” A két öregember egymástól távoli indulása és összecsapásuk heve végül sorsközösségüket és sajátos egyenlőségüket teremti meg, amelyben a jóvátétel mintegy „túlvilági”: kicsi és nagy különbsége egy pillanatra eltöröltetik, születési idejük, sorsuk távoli hasonlóságai realitássá változnak.

Séner János alakja ugyanis, aki neve, származása szerint maga is asszimiláns s aki egyebek között fantasztikus életerőről tanúskodik, hiszen 1896-os pesti utazása és a vizionált találkozás és szócsata idején 85(!) éves, felnő a kotta-kézirat keresése közben, de nem a világi és „kozropolita” Liszthez, hanem *saját* sorsához, amely így érvényteleníti a méretek hamis, neurotikus polaritását. Mit ér egy élet, ha történetesen s ironikusan a nagy Lisztel egy időben születik meg és útjának távoli párhuzamai is vannak amazéval. Az öniszólás mániája, ez a mélységesen magyaros nemzeti neurozízis az, amit Baka novellája egyrészt teljes terjedelmében bemutat (Séner mániájában, hogy megtalálja és előadhassa Liszt elveszett *Szekszárdi miséjét*), másrészt ez az, amit ugyanez a közember fölülmúl és önmagát spontánul, a vízió és a halál közelében meggyógyítva legyőz, amikor képes világosan meglátni, nemzeti önáltatás nélkül a városligeti milleniumi kiállítás talmi, pöffeszkedő hamisságában az ország nem is távoli széthullását. A hirtelen támadt szélvihar epikaian nagyszabású leírásában ezt olvassuk: „Majd továbbszáguldott az orkán, és fölkapta a kiállítási falu házainak nád-, cserép-, szalma- és zsindelyfedeleit, megingatta falaikat, és szétszórta berendezésüket, és az iszonyú kavargásban csakhamar együtt forogtak a levegőben a magyar, székely, csángó, oláh, szász, sváb, tót, vend, szerb és rutén házak tetődarabjai, gerendái, ablakkeretei, kerítéslécei; egymásnak kocódtak és szétestek a festett bútorok; cseréptálok, mázas köcsögök szilánkjai záporoztak; felhasadtak és szertehavazódtak a dunyhák, és az eszeveszett pörgésben egymásba gabalyodtak, egymás arcát karmolázták, egymás ruháját hasogatták a papírmásé parasztok, hogy aztán tört tagokkal zuhanjanak tönkrement otthonaik romjai közé.”

A régi Magyarország így, s hogy miképp, miért, arra Séner kudarcos élete és kicsit/nagyot állandóan fontolgató, kompenzáló sorsa a sűrített példa – egész sokféleségében és összeférhetetlenségében szét fog hullani. A magyar lelkiség mélységesen beteg, de ezt meglátni és önfelülmúló módon, a halál pillanatában önáltatást legyőzve megérteni: nem más, mint a magyarság-problematika egyik utolsó, jelentékeny megnyilvánulása az esztétikum megalkotottsága által. Semmi sem sikerült, s ez mélységesen összekapcsolódik a nemzet eltelt negyvennyolc évével (1848–1896), és a mi tudásunkkal arról, ami következett. Ám még egyszer, utoljára elmondja mindezt a „hirhedett zenész”-nek, akivel a hontalanság és a széthulló haza otthonosságának kettőségében *valóban*: épp a fikció magaspontján találkozik, még ha egy kísértethajó halálközeli díszletei kö-

zött is. Baka István művéből kiderül, hogy a magyarság 19. századi történelme valami nagyon fontos lét-kérdésről szól, amelynek önzetlen elkötelezettjei voltak a Séner Jánosok, kisebbek és nagyobbak. Méghozzá nem az identitás kereséséről és az identitás rettegő/kompenzáló kultuszáról szól ez a történet, hanem a *felemelkedés arányainak kereséséről*, kimérésének lehetőségeiről és kudarcairól, kicsinység és formátum összeilleszthetőségéről. Ennyiben és csak ennyiben Baka novellája az Arany János-i mértékeséget, ezt a 19. századi magyar „optimumot” visszhangozza, önkéntelenül erre emlékezik a *saját arányosságával*. E legjobb 19. századi magyar szellemiséggel találkozni a 20. századvégen, egy történelmi léptékű politikai sorsforduló (1989–90) előtt nem sokkal, majd közvetlenül utána – egyaránt szembesítő erejű, és annak újra felismerésére készet, hogy megbeszéletlenül hagyjunk valamit, ami *közben* véget ért, legalábbis a régi értelemben: nemzet, soknemzetiségű nemzet és művészi formálás viszonyát, e nagy történet kimerülésének vagy esetleg végső, „még egyszer utoljára” esélyeit.

A mű arányossága egyben a formaszervezet, a poétikai felépítés jellegzetessége is. Baka a novellisztikus tömörséget, kihegyezettséget széles életútra való vizionárius visszaemlékezésekkel ötvözi, a betétes szerkezetek halál-látomásain keresztül. Freskó és kamarajelenet, belső monológ és hosszú párbeszédnek élet és korrajzot körvonalaznak, melyek vizionárius keretbe illeszkednek, ám egyik elem sem bővül, dagad a másik rovására. A végén „kiderül”, pontosabban sejthető, hogy egy nagyon öreg ember agóniájának folyamatát követhettük nyomon, amelyben élete, a magyar történelem és a Liszt Ferenc-i „karrierrel” való találkozás – kísértetjárás volt, amúgy Krúdy és Mészöly (a szekszárdi földi) módján: „Hogyan tántorgott el a magas láz gyötörte férfi lakásától a távoli templomig, s hogyan jutott be a bezárt kapun, sohasem tudták kideríteni. Mint ahogy azt sem, miért vitte magával utolsó útjára azokat az elrongyolt kottalapokat: divatjarmúlt nótaköltők profán szerzeményeit, melyekkel súlyosan megsértette az istentiszteletek céljára szolgáló hely szentségét.”

S végül apró, finom jelzésként, a személyes kézjegy és a történethitelesítés is mindörökre ott marad ezen a feledhetetlenül mértékes íráson: „Séner János holttestét Baka Márton, az úvjárosi templom sekrestyése találta meg augusztus 4-én reggel öt órakor, amikor kinyitotta a templomot.”